

KOMMENTAR TILL ÖVERSÄTTNINGEN

av Susanne Uhler Brand

Wulf Segebrechts text utgör ett typiskt exempel på en facklitterär text; den innehåller ett antal för sitt område speciella termer, språkstrukturen är invecklad och sakförhållandena komplicerade. Därtill innehåller den en stor andel långa ord och för den tyska litteraturvetenskapliga kontexten specifika sakförhållanden. Den språkliga informationsstrukturen med vänstertunga (se vidare nedan), såväl korta och komprimerade som långa och komplexa, grafiska meningar gör texten – också för en tysk läsare – mycket svårtillgänglig.

Min uppgift som översättare har dels varit att försöka finna adekvata svenska termer för källtextens termer, dels att förenkla källtextens komplicerade syntaktiska struktur genom att dela upp de långa meningarna i flera korta, dels att stöpa om vänstertunga meningar till högertunga. Detta för att få en terminologiskt och grammatiskt så korrekt, idiomatisk och pragmatisk svensk översättning som möjligt.

Terminologi

En facklitterär text har en primärt informativ funktion och fokus måste därför ligga på ordens denotation, det vill säga på deras grundbetydelse. Större delen av arbetet med denna översättning har därför bestått i att undersöka vilka svenska motsvarigheter den tyska fackterminologin har på tillfällesdiktningens område. Vid översättning av termer kan man välja att använda målspråkets etablerade motsvarighet till termen. Finner man inte någon

etablerad motsvarighet kan man i stället välja att behålla källtextens terminologi i form av direktlån eller översättningslån. Min huvudstrategi har varit att försöka finna vedertagna adekvata begrepp och termer på målspråket. Min metod har varit att studera parallelltexter som Per S. Ridderstads översiktsartiklar ”Vad är tillfällesdiktning? En kort översikt” (1980), ”Tryck för tillfället” (1983) och ”Diktning för tillfället” (2005).¹ Även Daniel Möllers doktorsavhandling *Fänad i helgade grifter. Svensk djurgravpoesi 1670–1760* (2011)² och Stina Hanssons studie *Svensk bröllopsdiktning under 1600- och 1700-talen. Renässansrepertoarernas framväxt, blomstring och tillbakagång* (2011)³ har i valda delar studerats som parallelltexter. I övrigt har jag använt mig av de tysk-tyska ordböckerna *Deutsches Universalwörterbuch* (2011)⁴ och *Deutsches Wörterbuch* (1994),⁵ *Prismas tyska ordbok* (1984),⁶ den nätbaserade *Nationalencyklopedin*, den likaså nätbaserade *Svenska Akademiens ordbok*⁷ samt olika nätbaserade svenska synonymordböcker, med mera. Även de delar av Wulf Segebrechts arbete som inte ingår i översättningsuppdraget har fungerat som källa.

Segebrecht⁸ inleder boken med ett Goethe-citat: ”Alla mina dikter är tillfällesdikter.” Enligt Segebrecht har Goethe genom detta kända uttalande gjort det svårt för den tyska litteraturvetenskapen att definiera begreppet *tillfällesdikt* (*Gelegenheitsgedicht*). Segebrecht argumenterar för att den tyska lyrikhistorien i framtiden bör läsas på ett annat sätt än vad

som dittills varit fallet. Fram till tiden för avhandlingen ansågs nämligen dikter författade med anledning av offentliga tilldragelser (exempelvis bröllop, begravningar, promotioner och andra "tillfällen") tillhöra kategorin *föraktad* tillfällesdikt, och betecknades som fuskverk, medan dikter som författats utifrån en personlig upplevelse ansågs tillhöra den *aktade* tillfällesdiktskategorin, och betraktades som konstverk. Att det skulle finnas någon koppling mellan de båda ytterligheterna var utslutet. Segebrecht vill dels påvisa ett historiskt samband mellan dem, dels formulera de poetologiska problem som uppstått för lyriken genom detta samband. Han anser nämligen att dessa problem fortfarande (det vill säga 1974, då avhandlingen lades fram) vidhåftar lyrikens bestånd och position som litterär genre, eftersom diskussionen om tillfällesdikternas litterära status då långtifrån var avslutad.⁹

Gelegenheitsgedicht/ Casualcarmen/Casuallyrik/ Casualgedicht

Den första fackspråkliga term som innebär ett översättningsproblem är den term som utgör hela källtextens makrotema: *Gelegenheitsgedicht*. Ridderstad påpekar i sin artikel om vad tillfällesdiktning är att "själva den terminologi, som har använts och ännu används inom litteraturområdet, är ganska förvirrande och delvis missvisande".¹⁰ Han konstaterar vidare att en seglivad benämning är *tillfällighetsdiktning*, vilken enligt honom och många andra kännare på området ger ett felaktigt intryck av att det är *tillfälligheten* som lockat till poetisk aktivitet, när det i stället är *tillfället* som föranlett skalden att författa en dikt. Av denna anledning är termen *tillfällesdiktning* att föredra. I samma artikel gör Ridderstad en komparativ utveckling:

För denna art av litteratur använder tyskarna vanligen termen "Gelegenheitsdichtung". Or-

det "Gelegenheit" har den entydiga betydelsen "tillfälle"; det är bildat på adjektivet "gelegen" som betyder "lämplig, passande". Det är alltså tydligt att den tyska termen innebär "tillfällesdiktning", "diktning lämplig och passande för vissa tillfällen". För åtskillig diktning skulle man kunna peka på ett visst tillfälle som dess tillkomstorsak. För den diktning däremot, som uttryckligen har sin funktion och sitt syfte knutna till en socialt bestämd och daterad tilldragelse, vill tyska forskare numera gärna bruka termen "Casualdichtung" eller "Casuallyrik".¹¹

Här hänvisar Ridderstad uttryckligen till bland annat Segebrechts avhandling i en fotnot och fortsätter:

Här i landet behöver vi dock knappast införa någon ny term; vi behöver blott konsekvent använda det riktigare uttrycket: tillfällesdiktning.¹²

Mot bakgrund av ovanstående resonemang valde jag att översätta de tyska termerna *Casuallyrik*, *Gelegenheitsgedicht*, *Casualgedicht* och *Gelegenheitsdichtung* med *tillfälleslyrik*, *tillfällesdikt* respektive *tillfällesdiktning*. Mot slutet, när översättningsarbetet var kommet så långt att det var dags för genomläsning av hela översättningen, insåg jag att den strategin inte fungerade. Bruket av *tillfällesdikt* som i princip enda översättningsmotsvarighet förde nämligen till inte bara terminologisk förvirring utan också till att innebörden av Segebrechts resonemang delvis gick förlorad. Jag har förstått det så, att han använder alla de olika termer som har förledet *Casual-* för de dikter som ansetts tillhöra fuskverken på den tyska tillfällesdiktningens område och relaterar dessa till *Gelegenheitsgedicht* genom att påvisa den historiska kopplingen mellan dem. Därmed argumenterar han i enlighet med Ridderstads linje, att "varje publikativt avgränsbar produkt av tillfälleskaraktär utgör en *tillfälleskrift*".¹³ Därför används den terminologi som används i källtexten nu också i måltexten. *Ca-*

suallyrik översätts alltså med *kasuallyrik*, *Gelegenheitsgedicht* blir *tillfällesdikt*, *Casualgedicht* får *kasualdikt* som översättningsmotsvarighet, och så vidare. För fullständighetens skull ska nämnas att termen kasualdiktning existerar också på svenska, men användningen av den tycks inte vara särskilt utbredd.

Erlebnisgedicht

Försöket att finna en etablerad översättningsmotsvarighet till facktermen *Erlebnisgedicht* var inte framgångsrikt. Någon direkt svensk motsvarighet verkar inte finnas, och jag har därför i stället valt att tillämpa ett så kallat översättningslån. Den tyska konstruktionen behålls tillsammans med översättning av vart och ett av de i konstruktionen ingående orden ("Erlebnis" – 'upplevelse' respektive "Gedicht" – 'dikt'), vilket ger den svenska översättningsmotsvarigheten *upplevelsedikt*.

Enligt Duden har *Erlebnisgedicht* betydelsen "diktning i vilken personlig upplevelse används och objektiveras" (min översättning). Dikterna uppstod under den kulturrörelse i 1770-talets Tyskland som inledde den tyska romantiska epoken inom kultur, filosofi och litteratur och vars främste företrädare var den unge Goethe; rörelsen går som bekant under namnet *Sturm und Drang*. Dikterna från denna tid ses inte som produkter av förnuftet eller som skapade utifrån läroböcker i poetik, utan de har uppstått till följd av en sorts inre nödvändighet hos diktaren och kan beskrivas som ett språkligt meddelande av inre upplevelser. Det är här lätt att förledas att tro, att upplevelselyrik återspeglar skaldens egna faktiska upplevelser, och visst kan det vara så, men det är inte en tvingande nödvändighet.¹⁴

Vad är då skillnaden mellan tillfällesdikt, kasualdikt och upplevelsedikt enligt tyskt synsätt? Fram till tiden för avhandlingen hävdades det inom den tyska litteraturvetenskapen att upplevelsedikten, för att spetsa till det, var poesi medan kasualdikten inte var det. Goethe

själv betecknade som nämnts alla sina dikter som tillfällesdikter medan den tyska lyrikens historieskrivare har satt beteckningen upplevelsedikt på dem. Som jag har uppfattat det finns det ingen skillnad mellan tillfälles-, kasual- och upplevelsedikt. Jag uppfattar också Segebrechts argumentation som en vilja att följa Goethes intention och benämna alla dikter som har sitt upphov i ett "tillfälle" för tillfällesdikter.

Autor/Adressat

En annan svårighet var att finna lämpliga översättningsmotsvarigheter till *Autor* och *Adressat*. Vid första anblicken borde inte detta vara ett problem, och i den första översättningsversionen användes också den gängse översättningsmotsvarigheten *författare* för *Autor*. Men när man tränger in i den tyska källtexten visar det sig att *Autor* inte bara står för den som rent faktiskt författat dikten utan även innefattar den som framför den eller undertecknar den och på så sätt "auktorerar" dikten. Auktorisera motsvaras på tyska av *autorisieren* och kopplingen till *Autor* är uppenbar. En svensk motsvarighet till denna koppling går inte att finna, och översättaren måste därför etablera ett begrepp för den som står som avsändare av dikten oavsett om denna är författare eller inte.

Också när det gäller *Adressat* ligger det nära till hands att använda *adressat* även på svenska. Även här innefattar det tyska begreppet inte enbart den eller de som är huvudföremål för en kasualdikt utan kretsen av adressater är mycket vidare än så. I denna krets ingår också exempelvis gästerna, publiken, samhället, åskådarna och offentligheten. Med offentlighet avses här både den vid tillfället direkt och indirekt deltagande offentligheten. Den indirekta offentligheten kan bestå av såväl den samtida läsekretsen som av en framtida sådan, den så kallade eftervärlden.

Mot denna bakgrund har jag valt att an-

vända mig av *sändare* respektive *mottagare*. Anledningen till att jag valt *mottagare* och inte *adressat*, som också vore en helt plausibel motsvarighet, är att ordet *adressats* konnotation (känslovärde) är mindre generell jämfört med konnotationen för *mottagare*.

Poetologie/Poetik

Termen *poetologisch* representerade också ett översättningsproblem. *Poetologie* är läran om poetik, och *Poetik* är enligt Duden och *Svenska Akademiens ordbok* dels "läran om poesin, skaldekunsten eller verskonsten", dels "en skriven eller tryckt framställning av verskonstens regler, en lärobok i poetik". En svensk motsvarighet till *Poetologie* fanns emellertid varken i en tysk-svensk ordbok eller i den nätbaserade *Nationalencyklopedin*. En sökning på nätet med sökordet *poetologi* (Google) gav ett resultat på svenska sidor på endast 88 träffar. Vid sökning på hela webben steg antalet träffar till 13 200, varav många utgjordes av träffar hos litteraturvetenskapliga alster från de nordiska grannländerna Danmark och Norge.

Informationsstruktur

Till sist en kort kommentar om tillvägagångssättet vid överföringen av den tyska informationsstrukturen till svenska. Den tyska syntaktiska strukturen hade kunnat behållas vid överföringen till svenska, men man riskerar då att den svenska meningen blir, om än inte oriktig, så åtminstone både oidiomatisk och tung och i sämsta fall också oklar och otydlig. Eftersom källtexten innehåller mycket långa grafiska meningar, gärna med flera bisatser, var jag tvungen att bestämma om denna typ av meningar skulle brytas upp eller om källtextens meningslängd skulle bevaras. Detta är ett bekant översättningsproblem vid översättning från just tyska till svenska, eftersom tyskan har en längre genomsnittlig meningslängd

än svenskan. Den strategi som visade sig vara mest användbar vid översättning av källtexten var uppbrytning – i vissa fall var den tyska källmeningen så lång att det blev nödvändigt att bryta upp den i tre svenska meningar.

Ett annat översättningsproblem som nämnades i inledningen var att göra om vänstertunga meningar till högertunga. Ett exempel på en vänstertung mening utgör nedanstående passus (med det överlånga fundamentet kursiverat), som hade haft följande utseende om jag hade behållit den tyska satsledsordningen:

Inte den enskilda prestationen utan den utbredda övningen, inte undantaget utan regeln, inte den speciella eller speciellt lyckade dikten utan typen gäller vårt intresse.

Meningen hade i och för sig varit grammatiskt korrekt, men av den svenska läsaren antagligen upplevts som svår, eftersom läsaren tvingas tolka många ord innan meningens centrala verbkonstruktion, som utgör kärnan i betydelsen, framträder. Med hänsyn till det svenska klarspråkstänkandet har jag därför i stället valt att iakttä principen om att ju viktigare och längre ett satsled är desto längre mot slutet av en svensk mening placeras det, så kallad högertyngd sats. Den svenska meningen har därför följande utseende (motsvarigheten till det tyska fundamentet är markerat med kursiv stil) med endast två ord, "vårt intresse", i fundamentet:

Vårt intresse gäller *inte den enskilda prestationen utan den utbredda övningen, inte undantaget utan regeln, inte den speciella eller speciellt lyckade dikten utan typen*.

Härigenom främjas läsbarheten i och med att läsaren har betydligt färre ord att tolka innan meningens centrala verbkonstruktion tydliggörs.

Avslutningsvis kan konstateras, att källtexten utgör en del av en akademisk avhandling. För författaren av källtexten var det 1974

viktigt att följa de tyska akademiska genrekonventionerna för att uppnå retorisk trovärdighet. Nästan fyrtio år senare har det för mig som översättare också varit viktigt att vid överföringen till svenska bevara denna trovärdighet genom att använda ett ordval och en textstruktur som är passande för den retoriska situationen.

Noter

- 1 Per S. Ridderstad, "Vad är tillfällesdiktning? En kort översikt", i *Personhistorisk tidskrift* 76, 1980, s. 25–41; "Tryck för tillfället", i Harry Järv (red.), *Den svenska boken 500 år*. Stockholm: Liber Förlag, 1983, s. 235–257; "Diktning för tillfället", i Jacob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*, Stockholm: Signum, 2005, s. 513–529, 604ff. och 629.
- 2 Daniel Möller, *Fänad i helgade grifter. Svensk djurgravpoesi 1670–1760*, diss. Lund; Lund: ellerströms, 2011. Open Access: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=1859166&fileOId=1963879> (mars–maj 2012).
- 3 Stina Hansson, *Svensk bröllopsdiktning under 1600- och 1700-talen. Renässansrepertoarernas framväxt, blomstring och tillbakagång*, Göteborg: Göteborgs universitet, 2011. Open Access: gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/28577/1/gupea_2077_28577_1.pdf (mars–maj 2012).
- 4 *Deutsches Universalwörterbuch*, 7. Auflage, Mannheim: Dudenverlag, 2011.
- 5 Gerhard Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 1994.
- 6 *Primas tyska ordbok. Tysk-svenska delen*. Stockholm: Bokförlaget Rabén Prisma, 1984.
- 7 *Svenska Akademiens ordbok*: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> (mars–maj 2012).
- 8 Wulf Segebrechts arbetsområden och tyngdpunkterna för hans forskning ligger på tysk dikt, romaner, fackböcker och litteraturkritik. Han har i synnerhet författat många skrifter om tysk lyrik. Sedan 1966 skriver han för *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, där han är en ansedd litteraturkritiker av bl.a. lyrik. Han har doktorerat på E.T.A. Hoffmann och förvärvade sin docentkompetens vid den filosofiska fakulteten vid Regensburgs universitet 1974 med avhandlingen om tillfällesdiktning. Avhandlingen har status av standardverk på tillfällesdiktningens område. Sedan 2003 är Segebrecht professor emeritus men är fortfarande vetenskapligt aktiv. Se http://franken-wiki.de/index.php/Wulf_Segebrecht; mars 2012.
- 9 Wulf Segebrecht, *Das Gelegenheitsgedicht. Ein Beitrag zur Geschichte und Poetik der deutschen Lyrik*, Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1977, s. VII–VIII.
- 10 Ridderstad 1980, s. 25.
- 11 *Ibid.*, s. 26.
- 12 *Ibid.*, s. 26, not 3.
- 13 *Ibid.*, s. 26.
- 14 Erlebnisdichtung (2012-05-22): <http://home.arcor.de/reisner/liebeslyrik/erlebnisdichtung.html>; Erlebnisdichtung (2012-05-22): <http://www.fernuni-hagen.de/EUROL/termini/welcome.html?page=/EUROL/termini/7250.htm>